

УДК 94(477)«1206»

Тетяна Вілкул

ПОХІД РЮРИКА НА ГАЛИЧ 1206 р.¹

RURIK'S CAMPAIGN TO HALYCH IN 1206

DOI: 10.58407/litopis.250201

© Т. Вілкул, 2025. CC BY 4.0

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2737-8372>

Галицько-Волинський та Суздальський літописи оповідають про похід київського князя Рюрика на Галич, тож деякі дослідники припускали, що складне співвідношення текстів відображає запозичення інформації від одного хроніста до іншого. З цієї точки зору, «воєнну звістку» повністю написано пізнім «волинським» автором під впливом північно-східного зразка і додано до «галицького» наративу. Мета статті – визначити походження текстів. Методична база: теорія історичного наративу й основи текстології. Дослідницькі методи: аналіз історичних наративів, а також текстологічний аналіз. Новизна дослідження: вперше визначено мовні преференції у фрагментах, що викликають сумніви; переглянуто і скориговано відношення галицько-волинської та суздальської версій. Висновки. Із великою вірогідністю, галицький та суздальський хроністи отримували інформацію по різні сторони військового конфлікту; утворені ними незалежні нарації про одну й ту саму подію не мали жодного впливу одна на іншу. Усі ділянки початку першої хроніки відображають особливі граматичні риси та лексичні преференції. Зважаючи на нові дані, припущення щодо «волинського» редактора є некоректним, оскільки воєнні дії та внутрішні справи в Галичі описано тим самим «галицьким» автором. Спроби порушити зв'язки між частинами когерентної історії суперечать давньоруській граматиці, призводячи до руйнування смислу в літописі.

Ключові слова: Галицько-Волинський літопис; текстологія; давньоруська мова; історичні наративи XIII ст.

The Galician-Volhynian and Suzdal chronicles narrate the Kiev prince Rurik's campaign to Halych, leading some scholars to assume that the complicated relations between texts reveal the borrowing of information from one chronicler to another. From their point of view, the entire «war account» was written by a late Volhynian author under the influence of northeastern samples and inserted into Galician narrative.

The purpose of the publication is to determine the origin of the texts. **The methodological basis** is the theory of historical narrative and textual criticism. **Research methods** include the analysis of historical narratives as well as text critical analysis. **The novelty of the study:** for the first time, the language preferences in fragments under question have been analyzed; the correlation of the Galician-Volhynian and Suzdal versions has been scrutinized and reinterpreted. **Conclusions.** With a high probability, the Galician and Suzdal chroniclers obtained information on the campaign from the opposite sides of the military conflict and their versions are independent narrations on the same event with no impact on each other. All fragments at the beginning of the Galician-Volhynian chronicle have peculiar grammatical features and lexical preferences. Taking into account new data, the assumption about the Volhynian editor is incorrect, since the account about Rurik's campaign and internal affairs in Halych was written by the same author of

¹ Доповідь була виголошена на X Міжнародній науковій конференції «Актуальні проблеми сучасної української медієвістики», що відбулася 15 червня 2024 р. в Інституті історії та соціогуманітарних дисциплін ім. О. Лазаревського на базі Науково-дослідного центру вивчення історії релігії та Церкви імені архієпископа Лазаря Барановича та кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин (Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка) спільно з Інститутом історії України НАН України.

Лінгвістичний аспект читань ГВЛ багато в чому скоригований завдяки консультаціям Сергія Львовича Ніколаєва, за що я дуже вдячна моему співавтовру по роботах із ранніми літописами. Ця стаття є відкладеною через війну та евакуацію.

Galician origin. Attempts to break the connection between the parts of a coherent story run against Old Russian grammar and lead to a distortion of the meaning of the chronicle.

Key words: Galician-Volhynian chronicle; textual criticism; Old Rus language; historical narratives of the 13th century.

Перша подія, про яку Галицько-Волинський літопис (надалі – ГВЛ) детально оповідає – похід на Галич війська під проводом київського князя Рюрика. Похід прислужився до зміни династії: Романа Мстиславича та його дітей, майбутнього короля Данила та Василька, у Галич на тривалі роки замінили спочатку чернігівські Ігоревичі, тоді син угорського короля, смоленський за походженням князь Мстислав Мстиславич та інші. Події детально висвітлював також Суздальський літопис (надалі – Сузд.), що траплялося не так часто – приблизно раз на 15–20, а то й більше років. На XIII ст. відсутній або не дійшов до нас загальноруський Київський звід; залишилися місцеві книжники, котрі, зрозуміло, були зацікавлені у місцевих справах. Як правило, літописці звертали увагу лише на масштабні події в чужих землях², і так само маємо за правило, що літератори з різних земель продукували різні наративи. Цього разу оповіді також різняться, хоча в них простежується спільна інформація.

Починаючи від XIX ст., знавці давнини використовували цю пару текстів для історії Галицької і Волинської земель³. Із двох наративів намагалися зробити одну узгоджену повість, найчастіше удаючись до контамінацій⁴. Незмінним лишалося визнання реальності подій, їх масштабу та опертя на двох головних свідків цієї історії – ГВЛ та Сузд. Проте нещодавно в роботі Олексія Толочка запропоновано галицького свідка викреслити: ГВЛ, мовляв, містить стільки «непереборних суперечностей»⁵, що немає іншого виходу, як «розшарувати» його «посмужно» на «основний текст», що оповідає про місцеві події, та «надбудовані» «військові епізоди» і останні вважати утвореними «волинським редактором» (1280–1290 рр.). Перший із «військових епізодів» «містить ... інформацію про розстриження Рюрика і про похід його на Галич, почерпнуту з літопису типу Лавр»⁶. Утім, характеристики частин ГВЛ автор гіпотези детально не порівнював, текстологічне зіставлення Лаврентіївського літопису та галицької оповіді неповне.

Пропоную зробити таку текстологічну роботу – враховуючи масштаб події та наявність двох великих наративів, це справді цікаво. Потрібно перевірити два центральні пункти: 1) «військові епізоди» мають характеристики «волинського» редактора; 2) ГВЛ «черпає» інформацію з «літопису типу Лавр». Звертатимемо також увагу на специфіку дослідницьких процедур.

Викреслені дослідником два «військових епізоди» – це текст від «Собравши же Рюрику» до «не оупсѣвши . ничто же . за то» – перший, і від «тогда же два князя» до «воротиса Киевоу» – другий (див. Додаток). Як доказ того, що «військові» ділянки тексту вписані «волинським редактором», О. Толочко пропонує загальну тезу: «маркерами цих (волинських – Т.В.) текстів є обізнаність із літописною літературою, що характерно для “волинської” частини, а також властиві “волинському” авторові мовні звички»⁷. ГВЛ справді цікавий тим, що в ньому доволі чітко виокремлюють дві частини – «галицьку» й «волинську» (надалі ГЛ та ВЛ), що відчутно позначилося на лексиці та граматиці.

² У фокус книжників також потрапляли добре відомі через персональні зв'язки події. Втім, все ж таки потрібно було, щоб колізії принаймні видавалася такою, що зачіпає місцеві інтереси.

³ Костомаров Н. Севернорусские народоправства во времена удельно-вечевого уклада (Новгород, Псков, Вятка). Санкт-Петербург, 1863. Т. 1. С. 241; Грушевський М. Історія України-Руси. Київ: Наукова думка, 1992. Т. 2. С. 229–230, 481; Крип'якевич І. Галицько-Волинське князівство. Київ: Наукова думка, 1984. С. 89, 124; Пашуто В. Очерки по истории Галицко-Волинской Руси. Москва–Ленинград: Изд-во АН СССР, 1950. С. 194; Генсьорський А. Галицько-Волинський літопис (процес складання; редакції і редактори). Київ: Вид-во АН УРСР, 1958. С. 18; Рыбаков Б. Киевская Русь и русские княжества XII–XIII вв. Москва: Наука, 1982. С. 516–517; Котляр М. Галицько-Волинська Русь. *Україна крізь віки*. Київ: Інститут історії України, 1998. Т. 5. С. 163.

⁴ Вілкул Т. «Рюрик же слышав се... смѣта с себѣ чернечьскыя порты...». *Молода нація*. Київ: Смолоскип, 2000. № 1. С. 56; Вілкул Т. Люди и князь в древнерусских летописях середины XI – XIII вв. Москва: Квадрига, 2009. С. 199–200.

⁵ Пор.: Галицько-Волинський літопис. Текстологія. Київ: Академперіодика, 2020. С. 47: «у нинішньому вигляді текст містить непереборні суперечності: Рюрик не захопив Галича, бо йому не дозволила угорська залага, яку насправді залишили проти ворожих Романовичам бояр, що б'ються за Романовичів із Рюриком, який не вступає в битву з угорською залогою»; С. 98: «у нинішньому вигляді текст містить суперечності, що межують з абсурдом: Рюрик не захопив Галича, бо йому не дозволила угорська залага, яку насправді залишили проти ворожих Романовичам бояр, котрі б'ються за Романовичів із Рюриком, який не вступає в битву з угорською залогою». Розгляд сюжету: С. 46–48, 97–100, 104–107; текст літопису після «викреслення» нібито «надбудованого» – С. 100. Для порівняння: Іпатьевская летопись. *Полное собрание русских летописей* (далі – ПСРЛ). Москва: Языки славянской культуры, 2001. Т. 2. С. 717 (текст див.: Додаток).

⁶ Галицько-Волинський літопис. Текстологія. С. 47–48, 98, 104. Кожного разу поклик на: *Лаврентьевская летопись*. ПСРЛ. Москва: Языки русской культуры, 1997. Т. 1. С. 425–426.

⁷ Галицько-Волинський літопис. Текстологія. С. 46. Водночас, літописні запозичення в ГЛ див.: Там само. С. 29–31.

Водночас слововжиток «військових епізодів» є показовим із погляду розподілу пререференцій «галицького» та «волинського» літописців, домінують виразно галицькі ознаки. Так, «половецькі князі» Котян та Сомогур «потькоста», тобто, «ринулися», «стрімко спрямували», на «пѣшыць»⁸. Розподіл лексики у ГВЛ, згідно з Граматичним покажчиком до Галицького літопису та Граматичним покажчиком до Волинського літопису авторства Ірини Сергіївни Юр'євої, такий. ГЛ – 7 випадків, двічі «тъкнути»: «тъче», «тъкнуу»; 5 разів «потькнути»: «потъче», «поткоста», «поткоша», «потокшоу», «потокши». ВЛ прикладів на «тъкнути» немає, 1 раз «потъкнути»⁹. Що стосується піших воїнів, «пѣшыць»: ГЛ – 14 випадків, ВЛ – один приклад¹⁰. «Половци» згадані у ГЛ 36 разів у множ., окрім того, тричі зустрічається «половчине» одн. та 11 разів «половчьскыи»; останній приклад слововжитку – 6761 / 1253 рік ще за Данила; у ВЛ відсутній¹¹. Битися «w рѣкоу» ГЛ 4 рази, ВЛ немає¹². «Азвени» та «азвена» ГЛ тричі; ВЛ 1 раз¹³. Загальний рахунок, так би мовити: 7 / 1, 14 / 1, бл. 40 / 0, 4 / 0, 3 / 1. Отже, перевірка «мовних звичок» саме на цих конкретних ділянках тексту показує, що «військові епізоди» не можуть бути написаними «волинським редактором», оскільки їх створено із застосуванням лексики, яка притаманна галицькому літописцеві. Тут таки бачимо кілька прикладів ужитку давального самостійного, дуже характерних для ГЛ («Собравшю», «пришедшю», «бывшимаса»...).

Кілька слів щодо «обізнаності з літописною літературою» у двох частинах ГВЛ. Висновок про те, що автор ГЛ «не знав літописів», а укладач ВЛ «уже знав», зроблено в 20-х рр. XX ст. на підставі того, що в ГВЛ загалом відсутній поділ на роки, що притаманно також хронікам і хронографам; при цьому в першій частині (ГЛ) багато цитат із перекладних візантійських творів (із хронографа), натомість у другій частині (ВЛ) неозброєним оком видно запозичення з Повісті временних літ та Київського літопису. Однак усі зусилля текстологів були спрямовані на пошук цитат, натомість лінгвісти займалися радше словоформами та граматикою. Водночас у історії є кілька моментів, коли двір Данила Романовича, його «секретар» і літописець могли б ознайомитися з літописом, користуючись списком із Києва. Перед нашествям татар він вигнав звідти тамтешнього князя й залишив свого вельможу Дмитра наводити лад у місті, а через кілька років після монголів прямував до Батия через Київ і на зворотньому шляху «позичив» ікони, дзвони тощо. Йдеться про події кінця 1230-х та 1240-х рр., а поділ між ГЛ та ВЛ датують між 1260–1265 рр. Отже, відмова від позначення річних статей могла бути свідомим рішенням автора ГЛ, а не наслідком «незнайомства з літописом». Може бути, що ця частина аргументів О. Толочка не працює для ГЛ загалом. Однак для нас достатньо того, що перевірка конкретних ділянок тексту вказує на хибність висновку про їхнього «волинського редактора». Вони мають «галицькі» особливості.

Розгляд «черпання» ГВЛ з літопису «типу Лавр» триватиме довше хоча б тому, що обидва тексти складні й об'ємні. Контекст подій такий: після смерті Романа Мстиславича його опоненти спробували переділити спадщину, яка виявилася чималенькою. Незадовго до своєї загибелі в Польщі Роман суттєво похитнув встановлену в давньоруських землях систему володінь. По-перше, він вокняжився в Галичі й на кілька років об'єднав Галичину та Волинь. По-друге, у 1205 р. схопив київського князя Рюрика Ростиславича і «постриже» того, тобто, змусив стати ченцем і зректися княжіння. Після загибелі Романа в нього залишилися малолітні сини чотирьох і двох років, Данило й Василько, і переділ, мабуть, видавався іншим князям легким. Відтак Рюрик розстригся, зібрав коаліцію й вирушив на Галич.

⁸ Див.: «потъкнути» – встромити, встановити; підштовхнути; кинутися, напасти (синонім «оустрѣмитиса»); Словарь древнерусского языка (далі – СДРЯ). Москва: Русский язык, 2004. Т. 7. С. 360; «тъкнути» – вдарити, напастись, простромити, та ін.: Срезневский И. Материалы для Словаря древнерусского языка. Москва: Знак, 2003. Т. 3. С. 1044.

⁹ Галицько-Волинський літопис. Текстологія. С. 781, 808, 884; Ипатьевская летопись. С. 757, 804, 744, 717, 743, 811, 839, 921. Пор.: Сузд. за XII ст. – 5 разів, «ткнути», «поткнуша», «поткну», «поткнуша», «потъче» (Лаврентьевская летопись. С. 324, 337, 339, 360, 390); у Київському літописі – 9 разів: «потъкнуша» (Ипатьевская летопись. С. 393), «поткоша» (432, 449, 640, 691), «потъче» (431, 457 (2)); «потъкнуувъ» (665).

¹⁰ Галицько-Волинський літопис. Текстологія. С. 789, 889; Ипатьевская летопись. С. 717, 791, 792, 797 тричі, 802 двічі, 811, 813, 818, 819, 822, 840; 871. Для порівняння, в Сузд. за XII ст. (де трапляються фрагменти, спільні з київським) та Київському літописі до десятка в кожному. Лаврентьевская летопись. С. 324 (двічі за Радз ЛПС, Лавр «пѣшиѣ», «пѣшимъ»), 333, 335 (за ЛПС, Лавр «пѣшимъ»), 339 двічі (за Радз, Лавр «пѣшимъ» та «пѣши»), 390 (за Радз, Лавр «пѣши»); Ипатьевская летопись. С. 389, 390, 426, 438, 442 двічі, 457 двічі, 534, 576.

¹¹ Галицько-Волинський літопис. Текстологія. С. 778, 881. Останній приклад – під 1253 р.: Ипатьевская летопись. С. 818.

¹² Ипатьевская летопись. С. 717, 766, 767 двічі. В Сузд. за XII ст. двічі, див.: Лаврентьевская летопись. С. 327 (за Радз ЛПС, Лавр перероблено: «w рѣцѣ»), 343 (за ЛПС, Лавр «w рѣцѣ»); у Київському літописі 5 разів: Ипатьевская летопись. С. 401, 411, 466, 474, 632.

¹³ Галицько-Волинський літопис. Текстологія. С. 818, 912; Ипатьевская летопись. С. 717, 761, 785, 886.

Звістки про похід залишили два літописи: ГВЛ, репрезентований Іпатіївським та Хлебніковським головними рукописами (Іпат та Хл), і Суздальський, представником якого є Лаврентійський список (Лавр). За цей час вже немає тексту Радзивілівського літопису (Радз), Літописець Переяслава-Суздальського (ЛПС) подає короткий витяг, що збігається з початком Лавр¹⁴. У Лавр повідомлення охоплює два роки, позначені тим самим 6714/1206, однак ідеться про ультраберезневий та березневий 1205/6 і 1206/7 рр.¹⁵ Перша виправа зібрана практично миттєво в рік загибелі володаря Галича Романа, друга припадає на наступний рік. ГВЛ містить одне повідомлення про похід. Спершу, в протографі обох списків Іпат та Хл, воно не датується, оскільки укладач першої галицької частини зробив не класичний літопис, а твір, подібний до хроніки чи хронографа. На початку XV ст. й лише в одному Іпат, було проставлено роки на підставі знайомства з хронологічною сіткою новгородсько-московського за походженням Софійського І літопису¹⁶; похід позначено 1202 р. Повний текст обох повідомлень див. Додаток.

Аргументи О. Толочка з приводу «черпання» «інформації з літопису типу Лавр» у ГВЛ демонструють прагнення уникнути текстологічних процедур. Розміщуючи перший із фрагментів Лавр, автор гіпотези не виділяє спільні з ГВЛ ділянки тексту. Далі йдуть міркування щодо реконструкції «ймовірного втраченого закінчення Радз», що, як припускав Михайло Присьолков 1950 р. (як вважається в сучасній літературі, це припущення потребує ґрунтовної перевірки¹⁷), має бути тотожним до Троїцького зводу 1406 р., а втрачений останній натомість реконструюється з Симеонівського рукопису (кінця XV ст., збереженого в рукописі XVI ст.). Подається уривок із цього пізнього зводу, знову без текстологічного аналізу, автор гіпотези лише зазначає, що тут «знаходимо один із мотивів, допомога угорського короля»¹⁸. Насправді вказаний мотив є вже в старшому Лавр у другій статті 6714 р. Зроблене мною текстологічне порівняння показує, що Симеонівський залежний тут власне від Лавр¹⁹. Враховуючи, що XV ст. – це вже той час, коли «літопис типу Іпат» стає доступним книжникам, окремі запозичення з різних місць не мусять дивувати, однак це жодним чином не дозволяє призначати Симеонівський на роль «джерела ГВЛ» – усі характеристики цілком вкладаються у визначення «пізній текст із суздальської гілки літописів». «Мотив допомоги угорського короля» у старшому списку О. Толочко воліє не помічати й надалі, зміст другої статті вкупі з першою лише коротко переповідає як паралель до уривку ГВЛ від «славахоу бо Игоревича» до «а Лестько мира не створиль»²⁰, коли в ГЛ ідеться про наслідки для нащадків Романа посадження в Галичі іншого князя. Тож тези про залежність ГЛ від двох зводів: «типу Лавр» та власне «Лавр», – залишаються недоведеними.

У текстології для доведення залежності чи спорідненості потрібно порівняти два (чи три, чи більше) тексти, виділити й зібрати тотожні слова та вирази й оцінити обсяг і якість цього «спільного фонду». Без такої обов'язкової операції усі заяви про «черпання» з тієї чи іншої версії є бездоказовими. Зрозуміло, що оповіді про одні й ті самі події містять спільну інформацію, інакше їх неможливо було б ототожнити як оповіді про одне й те саме, що, однак, не доводить залежності текстів. До того ж треба враховувати такий фактор

¹⁴ Літописець Переяслава-Суздальського. ПСРЛ. Москва: Археографический центр, 1995. Т. 41. С. 127: «(иде Романъ Мъстиславичъ на ляхы, и тамо убиша и.) Того же лѣта ходиша Рюрикъ и Ольговичи къ Галичю, и не успѣша имъ ничто же».

¹⁵ Такий висновок роблять зі звістки про затемнення, враховують також повну денну дату та деякі інші деталі, див.: Бережков Н. Хронология русского летописания. Москва: Изд-во АН СССР, 1963. С. 88–89, 96–100.

¹⁶ Відкриття та обґрунтування у: Романова О. О хронологии Галицко-Волынской летописи XIII в. по Ипатьевскому списку. *Прошлое Новгорода и Новгородской земли*. Новгород, 1997. С. 66–70. Щодо Софійського І, новгородсько-московських літописи розповсюджувалися не лише в Новгороді та Москві, а мали широкий вплив на пізньосередньовічне літописання, так що точний регіон зустрічі двох традицій на цій підставі визначити неможливо. Мовні ознаки Іпат радше вказують на полоцько-смоленський регіон (цокання розповсюджене в широкому новгородсько-псковсько-полоцько-смоленському регіоні плюс окремі місцини); див.: Николаев С. Новые данные по исторической фонетике восточнославянских языков. *Славянское и балканское языкознание*. Москва: Институт славяноведения РАН, 2023. Вып. 23. С. 206.

¹⁷ Пор.: Галицько-Волинський літопис. Текстологія. С. 98; ПСРЛ. Т. 1. С. Л.

¹⁸ Галицько-Волинський літопис. Текстологія. С. 99–100.

¹⁹ Зіставлення з паралельними витримками Лавр див. Додаток 2; текст: Летопись Симеоновская. ПСРЛ. Москва: Языки славянской культуры, 2007. Т. 18. С. 42. Виходячи з наявного матеріалу, Симеонівський є скороченням та переробкою Лавр на підставі літописних формул різного походження. Найбільш залежний він саме у «мотиві угорської допомоги» (див. зокрема, «Слышавъ же король, аже идуть князи Русскыа на Галичь...»). Поза тим, статтю перенесено під 6713 р., виклад наближено до аналогічних літописних: «затворившися по градомъ»; «сташа около»; «бранъ крѣпку»; «сель много пожегше». В тому числі використаний характерний вираз із Київського літопису. Пор.: «мнози обоихъ падааху уязвляеми» – та: «и бранъ быгъ лута межѣ ими . и падааху вбои» (ПСРЛ. Т. 2. С. 267); «и быгъ бранъ лута . и мнози вѣ вбоихъ падааху» (С. 298); «и выѣздаче из города бѣахоуся крѣпко . и мнози падааху вѣ вбоихъ» (С. 317); «затвориса в городѣ . и бѣахутся крѣпко . и много вѣ вбоиѣ падааху» (С. 494); «быгъ бранъ лута . межѣ има . падаающимъ же вѣ вбоихъ много» (С. 811). З ГВЛ зближує вираз «смръть Романову», проте це не рідкісне сполучення.

²⁰ Галицько-Волинський літопис. Текстологія. С. 103–107.

як наявність так званих «літописних формул». Відомо, що літописи містять спільні кліше й фразеологізми, особливо в описах воєнних, які були у давніх істориків чи не найкраще розроблені. «Літописні формули» уживалися різними літописцями незалежно один від одного, і знов-таки не показують текстуральної залежності. Натомість на таку залежність вказує спорідненість звісток, яка виходить за межі фактографії чи спільних літописних формул, як то: спільні блоки текстів, рідкісні вирази чи лексика, однакові непоодинокі деталі в текстах. За умови виявлення такого матеріалу, можна говорити про «черпання» книжником із певного джерела.

Нижче пропонується текстуальний аналіз, зроблений саме з метою визначення «спільного фонду» в текстах. Передусім визначимо спільні слова та вирази суздальського та галицького літописів. Після цього подамо переклад українською з ГВЛ, а також переповідання (схему подій) розлогого наративу Лавр. Також спробуємо пояснити відмінності словесного оформлення «мотиву угорської допомоги» тощо.

Спільні слова й вирази у Лавр та ГВЛ (у Додатку їх виділено графічно): Рюрик; Романъ / Романовы; сынъ его / сынома ~; Галич; русстие / руси; галичане; пришедшимъ / пришедшо; бишася / бившимася; не оустъвше ничтоже; матежь великъ въ земли / великою матежь в землѣ; възвратишася; половци; король; Игоревичъ / Игоревича; Володимиръ (ім'я князя); Володимиръ (місто).

Тепер зрозуміло, чому О. Толочко не виділив спільні ділянки, як потрібно це робити, намагаючись визначити залежність одного тексту від іншого. Причина в тому, що таких ділянок небагато. Нема спільних фраз, нема спільних висловів чи рідкісних слів. Присутні спільні назви подієвих осіб, позначення воєнних дій «прийти», «битися» та «возвратитися», а також формула «не оустъвше ничтоже», яку вміщено в різних місцях обох сюжетів. Ще одна формула – «матежь великъ въ земли» – більш специфічна²¹, бо, як правило, була в ужитку книжників, обізнаних із перекладною літературою, але таких також було чимало. Навпаки, дуже багато відмінного, у тому числі тоді, коли описуються тотожні явища²². Останнє характерне для незалежних записів про одні й ті ж події.

Переклад ГВЛ. «(По смерті Романа) великі негаразди»²³ трапилися в Руській землі; в нього залишилися двоє малих синів, один чотирьох, а другий двох років. Рюрик же зібрав половців та багато русі і прийшов на Галич («на Галич» – означає «Галицькі землі загалом» – *Т.В.*), залишивши чернецов, яке прийняв, боячись Романа. І прийшов він на Галич («на Галич»), і зустріли його галицькі та володимирські бояри поблизу Микулина на річці Серет, і билися вони цілий день на річці («w рѣкоу») Серет (від Галича – приблизно 2 денних переходи – *Т.В.*). І було багато пораниених, і не витримали й повернулися у сам Галич («в Галич»). І прийшов Рюрик до самого Галича («в Галич»), і не встиг нічого, через те, що (угорський) король після смерті Романа влаштував був дипломатичну зустріч («бѣ ... сънималъ сѧ») зі свояченицею своєю (жінкою Романа). Прийняв бо був Данила як любового сина, залишив бо був у нього засаду. – Мокія великого Сліпого, й Корочуна, Волпта і сина його Витомира, і Благиню, інших угрів багато. І через те галичани не насмілилися нічого вчинити, бо тих²⁴ угорців було багато. До речі («тогда же»²⁵), і двоє князів половецьких Котян та Сомогур, Сутоєвичі, ринулися на пішців, і під ними було вбито коней, і мало їх не захопили; а Рюрик повернувся у Київ. Минув невеличкий час і привели Кормиличичів, котрих Роман вигнав був через недовіру до них, бо вони агітували за («славиша») Игоревичів. Послухавши ж їх (Кормиличів), галицькі бояри, і послали до них (Ігоревичів), і посадили його в Галичі, Володимира²⁶, а Романа – у Звенигороді. Романова ж княгиня, взявши діток своїх, побігла у Володимир».

²¹ Слово «матежь» могло використовуватися на позначення як внутрішніх, так і зовнішніх негараздів, будь-якого безладу. Серед значень: тривога, хвилювання; суперечки, ворожнеча; повстання; сильний порив вітру. Див.: СДРЯ. Москва: Институт русского языка, 2002. Т. 5. С. 118–119. Щодо хронографічних зразків, дотичних до ГВЛ, див.: Вілкул Т. Слідами хронографічних джерел Галицько-Волинського літопису (Хроніка Іоана Малали). *Україна в Центральній-Східній Європі*. 2017. Вип. 17. С. 419.

²² Відмінні слова й вирази у Лавр та ГВЛ на позначення тих самих понять та дій: «оубьенъ быѣ» – «по смърти»; «смета с себе чернецьскыѣ порты» – «вставивъ мнискыи чинъ»; «галичане с Романовичема» – «атровъ»; «совкупишася» – «собравшю»; «помочи проса» – «встави засадоу»...

²³ Я перекладаю «матежь» як «негаразди», пов'язані з війною, як у ГВЛ, так і в Лавр (де таке висловлювання бачимо посередині походу). О. Толочко тлумачить як «повстання галицьких бояр» й відносить до «внутрішніх справ». Тож «матежь» одночасно стався і не стався – він широко анонсований на початку, однак потім мовлено, що «галичане не смѣша» (не насмілилися), нічого не відбулося; про це див. нижче.

²⁴ Уточнення С.Л. Ніколаєва: «инѣхъ» в останньому випадку позначає «инѣхъ».

²⁵ Уточнення С.Л. Ніколаєва: це вставне слово в цьому контексті є аналогом «до речі».

²⁶ Це речення типове для давньоруського та сучасного розмовного мовлення (див. прим. 33). Автор не проявляє значення займенників «ихъ» та «нихъ», далі найперше вписаний займенник «и»=його, потім ім'я «Володимира» (а ще далі інше уточнення, про Романа). У Хл займенник «и» випущений, однак Хл, на думку С.Л. Ніколаєва, зробив помірковану церковно-слов'янську редакцію виразно давньоруського тексту, виходячи зі своїх знань про книжну мову доволі пізнього періоду (XVI ст.).

Спеціально слід звернути увагу на те, як плине час в цій оповіді – не від давніших подій до пізніших, а в кількох напрямках. Автор ГЛ неодноразово заглядає вперед, потім назад, далі знову вперед і ще раз повертається, як звично для багатьох оповідачів в усному мовленні. Завдяки дієслівним формам плюсквамперфекта (бѣ сънималъсѣ, приаѣль бо бѣ, вставишь бо бѣ, бѣ загналъ) чітко позначено, що трапилося «до», і що, відповідно, «після», окремі звороти фіксують також «приблизно» і «через невеличкий час». Послідовний виклад доходить до оборони (бояри зустріли ворога на підступах, під самим містом Рюрик теж не досяг успіху) – і повертається в минуле. Належний опір став можливим через те, що до (до початку походу Рюрика) завбачливо було надано угорську допомогу. Погляд оповідача знов повертається до «реальності війни», і він за допомогою аориста «не смѣша» окреслює завершену дію²⁷: завдяки угорцям галичани на щось не насмілилися (проти Данила, не зайнялися внутрішньою боротьбою під час військової загрози)²⁸. Принагідно, «до річч / тоді ж», галицькі пішці майже здійснили подвиг, і Рюрик повернув назад. Невеличкий стрибок вперед, «малий час минув»; галичани запросили Кормиличичів. Повернення назад, плюсквамперфект: яких (задовго) до цього ще за життя Роман вигнав. Знов погляд у сучасність, запросили Ігоровичів... Утім, хоча виклад ГЛ не є плавним, він когерентний і граматично узгоджений. Певні деталі стають зрозумілішими після порівняння з Лавр.

Схема подій у Лавр 6714=1205: (Після похорону Романа) галичани цілували хрест його сину Данилу (тобто, посадили на княжіння), а Ольговичі, почувши про це, вирушили до Києва. А Рюрик, почувши, що вбито Романа, котрий був його постриг, і скинув чернецький одяг, і вокняжився у Києві. І хотів розстригти й дружину свою, та ж, почувши про це, (навпаки) постриглася в схиму²⁹. Ольговичі ж підійшли до Дніпра, а Рюрик вийшов до них, і уклали угоду йти на Галич, скріплену хрестоцілуванням. І Рюрик з Ольговичами поїхали на Галич, і підійшли до міста, і галичани билися з ними біля укріплень. Нічого не досягши, Ольговичі повернулися до себе осоромлені.

6714=1206: Ольговичі зібралися всі під проводом Всеволода Чермного, і Володимир Ігорович, і Мстислав Романович із Смоленська, і половці прийшли до них, і вирушили знову на Галич. У Києві доєднався Рюрик із синами, і берендичі пішли з ним, а з протилежного боку поляки вирушили на Володимир. Галичани з Романовичами, почувши про військо звідусіль, злякалися і послали до (угорського) короля по допомогу. Король почув, що усі руські князі йдуть на Галич, а звідси поляки, зібрався й пішов через гори. Бачачи великі негаразди в землі, Романовичі злякалися і, не дочекавшись короля, утекли до Володимира (на Волині), своєї отчини. А король перейшов через гори і почув, що поляки йдуть до Володимира, сприяючи Ольговичам, і пішов поперек. Ольговичі ж увійшли в їхню землю, і знаючи, що король стоїть біля Володимира, не наважилися йти до Галича. Так стояли багато днів – ані король не підійде ближче до Галича, ані Ольговичі. Король же, угамувавши поляків, пішов за гори, Ольговичі також пішли назад, бо обоє потомилися. Галичани, бачачи, що король пішов, злякалися руських полків, раптом повернуться, а вони без князя. Порадившись, покликали таємно Володимира Ігоровича (з тих самих «русських полків» – *Т.В.*). Володимир помчав вночі до Галича крадькома від братів (решти князів), полки ж бо стояли від міста за 2 дні переходу. Раніше був король порадився з галичанами і послав по Ярослава Всеволодича (із суздальської династії) у Переяслав, і чекали на його приїзд 2 тижні. Ярослав гнав із Переяслава до Галича, але не встиг, почув про Володимира Ігоровича та й повернувся. Але ми те облишимо й спрямуємо оповідь, як почали були казати. Усі князі, дізнавшись, що Володимир помчав у Галич, повернули назад. Як прийшли до Києва, Всеволод Чермний вокняжився в Києві, покладаючись на свою силу, і послав посадників в усі київські міста. Рюрик, догледівши, що зараз не його час, пішов у свій Овруч, а син його Ростислав пішов у Вишгород, а Мстислав Романович сів у Білгороді.

Варто окремо сказати про «мотив угорської допомоги», який, згідно з О. Толочком, треба відстежувати за Симеоновським літописом XVI ст., натомість на нього натрапляємо одночасно в ГЛ та Лавр у статті 6714=1206 р. Про текстувальну залежність чи пов'язаність не йдеться, оскільки обидва літописці оформлюють у слова цей мотив по-різному. У Лавр короля кличуть налякані наближенням ворогів галичани з Романовичами, король вирушає на допомогу сам і прямує на Волинь; він повертається додому ще до завершення походу,

²⁷ Уточнення С.Л. Ніколаєва, у 2-й половині XIII ст. аорист став позначати завершену дію.

²⁸ Активність городян очікувано підсилювалася під час негараздів – військових дій, голоду тощо, такого матеріалу багато в літописах.

²⁹ Тобто, без успіху намагався розстригти свою жінку. «Схима» – найбільш суворий постриг, форма дієслова «пострижеса» сигналізує, що це було її власне рішення.

лише змусивши до миру поляків і домовившись із галичанами, що вони покличуть собі на стіл суздальського князя Ярослава Всеволодича.

У ГЛ після смерті Романа король разом зі своєю свояченицею, жінкою загиблого князя, влаштовує офіційну дипломатичну зустріч, на якій заявлено, що для короля Данило – любий син, він його дієво підтримує, і заради його безпеки залишає у Галичі сильну залогу за участю багатьох знатних угорців (як надовго – не вказано; втім, як правило, військова допомога надавалася на час воєнних дій, а не назавжди). Тут потрібно усвідомлювати, що, найімовірніше, суздальський хроніст особисто не був свідком подій, його інформатори були на стороні ворожої до Романовичів коаліції, «інсайдера» в самому Галичі Лавр не мав. Те, що читається зараз під 6714=1206, взагалі могло бути «розгорнуто» з кількох фактів: перед походом Романовичі княжили в Галичі, після походу опинилися у Володимирі на Волині, остаточній загибелі дітей Романа перешкодило втручання угорського короля. Те, що діяльність короля зосереджена навколо Володимира – наслідок того, що Лавр малює Романовичів як боягузів, які втекли сюди з Галича, не дочекавшись підмоги. Як було в реальності, вирушив король особисто чи Данила підсилювали «угорські полки» залоги – питання, яке не має вирішення. З одного боку, автор Лавр міг удатися до певної гіперболізації військового заходу, розписаного ним на кілька аркушів, з іншого – автор ГЛ дещо недоговорює.

Така картина, коли власне хід оповіді різниться, є типовою для повідомлень про ті самі події (паралельних повідомлень), написаних різними книжниками. Кожен історичний наратив є продуктом творчості того чи іншого літописця, до того ж найчастіше інформацію отримували через посередництво учасників подій, котрі не володіли повною картиною. Регулярні відповідності у кількох десятках паралельних нарацій демонструють, що, аналізуючи подібні пари, особливо увагу потрібно звертати на такі параметри: кому відведено активні та пасивні ролі; якими є темпоральні характеристики (хід подій може розтягуватися в часі чи ущільнюватися, певні дії можуть бути переставленими місцями; грубо кажучи, це пов'язано з тим, що той, хто починає конфлікт, той і винний); оцінки дійових осіб у авторів, котрі перебувають по різні сторони конфлікту, кардинально різні аж до протилежних³⁰; деталі мають символічне значення й зумовлені оцінками³¹.

Різниця у словесному вираженні «мотиву угорської допомоги» також якнайтісніше пов'язана з цілою системою оцінок обох літописців, обумовленою лояльністю до конкретних князів. Для ГЛ безумовно добрими персонажами, а водночас безумовно пасивними через своє малолітство є сини Романа. Добрі активно діючі – угорський король та мати дітей, котрі передбачили негаразди й подбали про їхній захист. Супротивників змальовано стримано-негативно: Рюрик свого часу проявив боягузтво стосовно героя ГЛ – Романа, і все його велике військо в результаті повернулося, нічого не досягнувши. Літописець не визнає бодай частковий успіх цього походу, серед учасників не названо Ольговичів, лише Рюрик, половці та неконкретизоване «русь».

Амбівалентною є оцінка галичан: як буває за часів великих негараздів у землі, їх активність мусила бути доволі високою, однак ГЛ зазначає, що політичні її прояви були заблоковані уведеною перед походом угорською «засадою». Річ у тім, що під час наближення великого ворожого війська зазвичай була частина городян, які були схильні перейти під сильнішу руку. Вони могли розхитати інших, і тоді містяни або билися «льстиво», або ж військовий виступ просто не відбувався, можливим був і заколот. У будь-якому разі, актуальний володар перебував під сильною загрозою. Втім, сильний дорослий князь та його вельможі були спроможні переломити ситуацію на свою користь³². Через малолітство Данила цю функцію із забезпечення ладу виконує зовнішня угорська сила, його гвардія. Відповідно, активність галичан обмежується військовим напрямком: «галицькі й володимирські бояри» (а оскільки цей літописець бояр рахував сотнями – то це фактично усе добре озброєне військо) зустріли ворога на кордонах своєї землі на річці Серет, билися цілий день і лише через велику кількість пораниених не витримали й відступили до Галича. Під самим містом змальовано майже подвиг «пішців» (війська з небагатих городян), котрі мало не захопили двох половецьких князів. Лише невдовзі («мало время») після того, як Рюрик пішов назад, повертається політична активність галичан (куди поділася «засада», не-

³⁰ Сучасна людина тут може спертися на досвід читання наративів, продуктованих із використанням інформації від різних сторін військового конфлікту, коли відрізняються оцінки діячів та добір деталей.

³¹ Вилкул Т. Люди и князь (там же література; повідомлення, що нас цікавлять: С. 197–201). Методика розроблена мною для аналізу візових конфліктів, але може застосовуватися для широкого спектру текстів.

³² Навіть якщо «суспільна думка» була виразною, підтвердженою інституціонально. Дивись у записах за XII ст., Іпатьєвська летопись. С. 320: «...а вторый днь створиша вѣче звенигородѣчи . хотаче сѧ передати и бѣ оу нихъ воевода Володимиръ моужь Иванъ Халдѣвичъ . изома оу нихъ моужи г' и оуби ае и кождо ихъ перетень наполь поверже . ае . исъ града . тѣмъ и загрози имъ . и начаша сѧ звенигородѣчи ѡтолѣ бити безъ льсти». Тобто, звенигородці вирішили здатися й підтвердили це своє рішення на вічовому зібранні, вельможа князя трьох звенигородців перетяв навпід та викинув з міських стін, відтоді звенигородці почали енергійно битися.

відомо, можливо, малося на увазі, що її було надано Данилові на період військового часу). Галичани повернули в місто двох вельмож на прізвисько Кормиличичі, котрих у принципі не варто було б слухати, бо їх вигнав ще Роман через агітацію за Ігоровичів. Але необачно послухали й посадили двох Ігоровичів на княжіння, після чого Романовій із дітьми довелося тікати у Володимир. Родина Романа жодного разу не виказала боягузтва, вони вимушені бігти під тиском обставин.

Суздальський автор лояльний до суздальських князів. Відтак не має жодного натяку на теплі почуття до чернігівських, бо інтереси двох земель близько перетиналися, а Ольговичі значно підсилилися в результаті цього походу. Рюрик – персонаж більш-менш нейтральний, оскільки суздальський Всеволод Юрійович, бачите, «печалувався» усілякими негараздами серед князівської братії як християнин і як старший серед князів, і вище «печалень бы⁶» через сварку з Романом і насильницьке постриження Рюрика. Ініціативу віддано Ольговичам – у статті 6714=1205 р. вони перші рушили до Києва і до Дніпра й спровокували виправу, і вони ж «со срамомъ» поверталися «во своє си»; стаття 6714=1206 р. розпочинається зі «снема» (збору) в Чернігові, куди приходять половці та ін., Рюрик лише приєднується до походу. Завершується справа частковим успіхом чернігівських князів у Галичі й великим поступом у центрі Русі: один із учасників походу утверджується в Галичі, Всеволод Чермний витісняє Рюрика з Києва. Те, що Володимира Ігоровича намагаються усіляко компрометувати – і домовився він із галичанами партикулярно, крадькома від своєї «братії», і гнав швиденько «wb ноць» у Галич (нічні дії в такому контексті зазвичай оцінювалися негативно) – не заперечує факту *часткового успіху* коаліції Ольговичів та Рюрика. Прикметно змальовано супротивників. За Лавр, «галичани» разом із «Романовичами» просили угорського короля допомогти, коли похід проти них уже почався, завбачливості тут немає. Не дочекавшись допомоги, Романовичі слабкодухо втекли до Володимира. Вже там їх убезпечував угорський король, який примусив до миру поляків, які досі напали на Ольговичів. Залишені без князів, галичани покликали Володимира Ігоровича, хоча й вчинили необачливо. Із королем домовлялися про іншого, суздальського князя Ярослава Всеволодича (мається на увазі, з ним було б краще, до того ж він гнав здалеку з Переяслава, тобто не мав жодного стосунку до війни; про нього Лавр додає цілий абзац, відступаючи від головної теми).

На тлі Лавр виокремлюється те, що замовчує ГЛ. Якщо суздальський літописець не фантазує (а радше ні, бо він подає й іншу інформацію про переміщення на князівських столах, яка належала до низки звісток першочергової значимості), тоді Володимир Ігорович вокняжився в Галичі під час походу і входив до складу коаліції, яка приходила під Галич. Що в ГЛ зв'язок Ігоровичів із коаліцією нападників замовчується, і зафіксоване лише те, що галичани *самі* запросили двох Ігоровичів *після* закінчення походу – цілком нормально для книжника, лояльного до Романовичів, адже украй небажаним було визнавати воєнний тиск і поразки князя, а в такий спосіб він не мав жодної провини (галичани так вирішили). Втім, галицький автор не приховував, що Ігоровичів запросили в місто одразу після походу («малоу же времени минуувшю»), як і в Лавр.

Як бачимо, всупереч тезам О. Толочка, обидва тексти, Лавр та ГВЛ, оповідають про події незалежно один від одного. Детальний розгляд підтвердив, що украй мало не лише спільних слів, нема жодного ланцюжка спільних деталей. Кожна з оповідей є когерентною (з-поміж них і «військові епізоди» ГЛ тісно пов'язані з епізодом «угорської допомоги»), але обидва літописці розповідають інші історії, хоча за ними й стоять спільні факти. Випадки текстуральної залежності демонструють інші характеристики.

Отже, не підтверджуються вже дві тези. Потрібні нам фрагменти ГЛ не лише не могли бути написаними «волинським редактором», оскільки не містять характерних ознак ВЛ, а також ГЛ не «черпав» із Лавр. Тоді постає питання: що ж це за загадковий книжник, який демонструє цілком «галицькі» ознаки і «черпає» інформацію не з чужих джерел? Можливо, не варто «розшаровувати», бо це і є ГЛ?

Повернімося ще раз до того, як О. Толочко аргументує необхідність «розшарування» оповіді ГЛ. Спочатку він занотував загальну складну мову ГЛ, наявність непов'язаних із головною думкою фрагментів, гіпотетичні переміщення тощо. І пропонує «безальтернативне», як він вважає, рішення – визнати це наслідком «брутальної перебудови літопису» під час «редагування». Мовляв, у ГЛ існує текст «основний» (власне «галицький») і надбудований «волинський». Як уже згадувалося, редагований текст мусить за характеристиками збігатися з оригінальними записами того самого книжника (>ВЛ_{ГЛ}=ВЛ). Цього не спостерігається. Вже перша перевірка показала, що визначені О. Толочком як «волинські» «військові епізоди» (як, додам, і багато інших, які мені вдалося поки побіжно порівняти з ВЛ) насправді мають характерні риси ГЛ. А найголовніше, що лінгвісти запропонували надійне пояснення відступам і поєднанню нез'єднаних змістовно висловів. Річ у тім, що давньоруська мова, на відміну від книжного варіанту – церковнослов'янської – синтак-

сично близька до розмовного реєстру. Після головного висловлювання можуть іти не пов'язані одне з одним доповнення та пригадування³³. У нашій ситуації потрібно до того ж враховувати, що галицький книжник обчитався непростих хронографічних (перекладених із грецької) творів і синтезував у своєму тексті слабко поєднані речі: сирий розмовний синтаксис³⁴ із «високим хронографічним стилем», до того ж, записуючи усе це у 1260-х рр., через кілька десятків років після подій. Звичайно, потрібно буде ще аналізувати матеріал з інших місць ГВЛ, однак схоже на те, що ціла ідея пояснень специфіки ГЛ за рахунок «редагування волинською рукою» є неправильною.

Що стосується конкретних аргументів, то всупереч твердженню О. Толочка про «неперборні суперечності», зараз ГВЛ зберігає повну логічну картину. Події в тексті розгортаються так: угорський король із дружиною Романа після його загибелі попіклувалися про забезпечення безпеки «сина» Данила, адже після смерті сильного князя зазвичай починалися «великі негаразди», бо інші володарі пробували переділити його спадщину військовим шляхом. «Засада» через малолітство володаря Галича виконувала функції гвардії. Тому галичани не насмілилися діяти (проти чинного князя), і натомість вправно воювали. Галицькі та володимирські бояри, як годилося, зустріли ворога на кордонах землі, принагідно згадані також подвиги пішців уже біля самого міста. У реальній оповіді маємо повернення в часі, задані зокрема дієсловами у формі плюсквамперфектів (бѣ сьнималъся, бѣ загналъ...). Напр., король «бѣ сьнималъся» – це значить, до походу – хоча літопис спочатку описує зіткнення з ворогом, а тоді епізод із нарадою. Наскільки мені відомо, нелінійний виклад взагалі дуже типовий для ГЛ.

Натомість, якщо повикреслювати «військові» частини оповіді так, як воліє О. Толочко, отримаємо відруб, що в центральному пункті суперечить давньоруській граматиці. Форми плюсквамперфекта та аорист, що позначає завершену дію, ті самі, однак у його реконструкції час «до того» вказує на ділянку із «постанням негараздів (матежа)». І тоді мусимо розуміти текст так: певне рішення короля відбулося до того, як *постали* негаразди, і *через те* жодних негараздів не відбулося. Тобто, негаразди одночасно постали («матежу вьставшю») і не постали (галичани «не смѣша» не насмілилися, дію завершено).

Другий конкретний аргумент О. Толочка є формальним – повторення фраз чи частин фрази в ГЛ запропоновано вважати «прийомом», який однозначно сигналізує про «вставку». Мовляв, редаговані тексти відзначаються «формальною ознакою: єдністю прийому інтегрування вставки до основного тексту шляхом повторення чи парафразування вислову з основного тексту (зазвичай інтерполяція “виводиться” повторенням фрази, яка передувала вставці, так що вставний фрагмент виявляється з обох боків окантований однаковими висловами»³⁵.

Насправді повторення мають різну природу: є такі, що вказують на повернення від відступу до головної лінії оповіді; є риторичні; у розмовній мові незрідка сказане на початку проговорюється ще раз наприкінці дещо іншими словами для закріплення враження. Тобто, саме визначення «прийому» є сумнівним. Однак особливо невдалим є його застосування саме в оповіді про події після смерті Романа. О. Толочко пише: «Помічаємо, що редакторський текст (поданий курсивом) оформлено зазначеним прийомом (“и за то” – “за то”, “и ны Оугры многи” – “бѣ бо инѣхъ много Оугоръ”)³⁶. Як це вдалося «помітити», загалом, адже означені чотири висловлювання вміщено не до «військового епізоду», а до епізоду «допомоги угорського короля», два з них потрапили всередину опису. Тобто, маємо не той фрагмент, який поданий курсивом і признаний О. Толочком надати для «викреслення» як «редакторський». «Вставкою», «окантованою» тотожними чи схожими висловами, є ділянка, визначена ним як «основний текст». Не говорячи про те, що наведені слова взагалі не мають того значення, яке їм приписується³⁷.

³³ Пор.: Зализняк А. Древненовгородский диалект. 2-е изд., переработанное с учетом материала находок 1995–2003 гг. Москва: Языки славянской культуры, 2004. С. 190. Зокрема: «У берестяних грамотах, так само як і в літописі, частими є випадки, коли словосполучення виявляється розірваним: всередину вклинене слово (чи група слів), не підпорядковане жодному з членів цього словосполучення». Там само – про порушення принципу проєктивності, який панує в літературній мові: «У розмовній мові (давній та сучасній) пріоритет надається іншому принципу ... : “спочатку головна частина повідомлення, тоді уточнення”. Згідно з цим принципом, спочатку проголошується суть справи (без деталей), і всі уточнюючі слова утворюють другу, додаткову частину висловлювання, яка фактично є ланцюжком синтаксично не пов'язаних одне з одним слів чи синтагм».

³⁴ Визначення С.Л. Ніколаєва: «сирий усний текст, ніби коли хтось розповідає, а слухач і сам про це знає».

³⁵ Галицько-Волинський літопис. Текстологія. С. 47.

³⁶ Там само. С. 48.

³⁷ Якби повторення прийменників із займенниками або сполучників під час пояснення причин свідчило про редагування, то, напр., у такому періоді: «Він поїхав на першу конференцію, **через те**, що знав про добрий склад учасників, і не поїхав на другу, **через те**, що трапилися накладки», – ділянку між думками «через те» слід було б вважати окантованою й редагованою. Що стосується висловів про багатьох угорців, тут, вірогідно, маємо справу з типовим для усного мовлення повторенням наприкінці задля закріплення враження.

Як показує дослідження термінології та літописних текстів загалом, літописці могли «залипати» на однотипних висловах. Могли повторювати свідомо. Могли змінювати обсяг понять, не попереджаючи читача³⁸. Оскільки писали для своїх сучасників, могли повідомляти одне й не повідомляти інше, і часом зринали нові люди, нові обставини й подоробиці. Кожну ситуацію доводиться перевіряти схожими контекстами, і добре, що згадок про війни та усілякі сум'яття в літописах чимало.

Автор гіпотези не взяв до уваги певні суттєві характеристики як галицького, так і суздальського текстів. Взагалі, відділяти військові епізоди від решти – доволі дивна операція. Як пожартував один славіст, не бувало літописців, котрі займалися винятково «походами» чи лише «погодою», у природі та суспільстві. Правлячи про «розшарування», варто було б замислитися про таке – якщо в чужому, суздальському Лавр похід Рюрика змальовувався, то тим більше він мав фіксуватися в літописці Романовичів, на долю яких мав значний вплив. Проведена текстологічна перевірка висновків автора гіпотези не підтвердила – ділянки тексту з описом військових дій характерні для «галицького», а не «волинського» літописця; детальне зіставлення ГВЛ та Лавр показує, що обидва літописці незалежно один від одного описували одні й ті самі події (натомість пізній Симеонівський літопис таки залежний від Лавр); оповідь про похід Рюрика на Галич на початку князювання Данила є цілком когерентним давньоруським текстом.

ДОДАТОК

Лавр 6714=1205, 1206	ГВЛ Іпат. 6709–6710/1201–1202
(після похорон Романа; лѣ ^т .ѡ.ѡ.ѡ. [1205]) Галичане же цѣловаша кр ^т ь к ^ь снѣ ^у юго Данилу . слышав же се Сѡлговичи вси . и поидоша г ^р Кыеву . Рюрик же слышавъ се вже оубѣнь бы ^с Романъ . иже бѣ и постригль . и смета с себе чернечскыѣ порты . и сѣде Кыевъ . и хоташеть и жену свою ростричи . слышавши же се жена его и пострижеса в скыму . Сѡлговичи же придоша кѣ Днѣпру . Рюрикъ же выде противу ихъ . и цѣловаша кр ^т ь Рюрикъ . кѣ Сѡлговичемъ . и Сѡлговичи к Рюрику . како имъ поити всѣ ^м к Галичу . Рюрикъ же поѣха со Сѡлговичи к Галичу . пришедши ^м же имъ к городу . Галичане же бишася с ними оу города . Сѡлговичи же не оуспѣвше ничтоже . възвратишася с срамо ^м великимъ в своа си .	(По смерті Романа) великоу матежко воставшо . в землѣ Рускои . вставившима же сѧ . двѣма снѣма его . единъ . дѣ лѣ ^т а другии двоу лѣт . Въ . лѣ ^т . ѡ.ѡ.ѡ. [6710] /Хл без дати/ Собравшо же Роурикоу Половци и Роуси много . и приде на Галичъ . вставивъ мнискии чинъ . бѣ бо приаель боазни ради . Романовы . И пришедшо емоу на Галичъ . и срѣтоша и боаре Галичкыи . и Володимерьстии . оу Микоулина на рѣцѣ Серетѣ . и бившимаса има всѣ днѣ в рѣкоу Серетѣ . и мнози азвени бы ^ш и и не стерпѣвше . и възвратишася в Галичъ и пришедшо же Рюрикоу в Галичъ . и не оуспѣвши . ничто же .
В лѣ ^т . ѡ.ѡ.ѡ. [1206] Совкупишася Сѡлговичи вси в Черниговѣ на снѣ ^м . Всеволодъ Чермны с своєю бра ^т ією . и Володимерь Игоревичъ с своєю бра ^т ією . и Мстиславъ Романовичъ . и Смолинська приде к ни ^м с своими сыновци .) и Половци придоша к ни ^м мнози . и поидоша впѣти на Галичъ . дошедши ^м имъ до Кіева . и ѡтоль поиде с ними Рюрикъ с Ростиславо ^м . и Володимеро ^м . и с своими снѡвци . и Берендичи идоша с ни ^м . а ѡмноль Лахове поидоша на Володімерь . Слышав же Галичане . с Романовичема . аже идеть рѣть на нѧ силна ѡвсоду . и оубоазшася зѣло . и послашася г ^р королеви . помочи проса оу него . Слышав же король вже идущи ^х князи вси Русстий на Галичъ . а ѡселъ идущи ^х Лахове . совокупася весь . поиде с ними чересь горы . Романовича же видѣвши матежъ в земли великъ . и оубоаestasа . и не дождавже корола бѣжаста из Галича в Володімерь . в воччину свою . Королю же перешедшо чересь горы . и слыша вже Лахове идущи ^х к Володимерю Сѡлговичемъ в помочъ . поиде к ни ^м попере ^к к Володимерю . Сѡлговичи же в землю ихъ внидоша . и слышавше вже король стоить оу Володимерѧ . и не смѣша ити до Галича . и стоаша днѣи много . ни король поступи к Галичу . ни Сѡлговичи . король же вмиривъ Лахы . поиде за горы . Сѡлговичи же поидоша назадъ . баху бо сѧ вбои оустоаели . Галичане же видѣвше корола идуща прочъ .	за то бѣ по смрті Романовѣ снималса король со зтровою своєю во Саноцѣ . приаель бо бѣ Данила . како милога снѧ своего . вставиль бо бѣ оу него . засадоу . Мокѣа великаго . слѣповкого . и Корочюна Въ ^т пта . и снѧ его . Витомира . и Благиню . инши Оугры многи . и за то не смѣша Галичанѣ . ничто же створити . бѣ бо инѣхъ много Оугоръ тогда же два князѧ Половѣцкаѧ . Соутоевича Котанѣ . и Соногоуръ . поткоста на пѣшыцѣ . и оубѣна быста конѧ под ними . и за мало ихъ не аша . Рюрикъ же воротиса Киевоу . малоу же времени минувшю . и приведоша Кормиличича . иже бѣ загналъ великыи кнѣзѣ Романъ . невѣры ради . славахоу бо Игоревича . послушав же ихъ Галичкыи боаре . и послаша по нихъ и посадиша и в Галичѣ Володимера . а Романа во Звенигородѣ . кнѧгини же Романоваѧ . вземше дѣтѧтъ свои . и бѣжа в Володимерь .

³⁸ Вилкул Т. Люди и князь... С. 19–112.

оубоѡшасѡ полковъ Рускы^х . еда възвратѡтѡ на нѣ впѡ^х . а князѡ оу ни^х нѣту . здумавше послѡшасѡ по Володимерѡ Игоревичѡ втаи . Володимеръ же вѣсть принѣмъ ѡ Галичанѣ . оукрадѣсѡ ис полковъ ѡ своеѣ бра^хи . гна ѡб ношѣ в Галичѣ . баху бо стоѡша полци ѡ Галича за .ѡ. днѣи . Баше бо король с Галичанѡи здумавъ переже послѡлѣ в Переѡславль . по Ѧрослава Всеволо- дичѡ . и ждаша юго . ѡ . не^хли . Ѧрослав же гна ис Пере- ѡславля к Галичю . и слышавъ вже Володимеръ вѣ- халь в Галичѣ пред ни^х за .г. днѣи . възвратисѡ в свои Переѡславль вспѡ^х . Но мѡи та всѡ вставльше възвра- ти^хсѡ вспѡ^х . в ни^х же почѡли бахо^х пре^х глѣти . слы- шав же вси князи . вже Володимеръ гна в Галичѣ . възвратишасѡ вспѡ^х . и приш^хдши^х имѣ в Кыѣвѣ . Все- володѣ Чермныи сдѣ /зам. сѣдѣ/ в Кыѣвѣ . н^хдѣѡсѡ на свою силу . и посла посадникы по всѣ^х городо^х Кыѣв- скы^х . Рюрикъ же видѣвъ своеѣ непогодѣ . ѡидѣ в свои Вручи . а снѣ юго Ростислѡвѣ . иде в Вышегородѣ . а Мѣстиславъ Романови^х . сѣде в Бѣлѣгородѣ...	
---	--

ДОДАТОК 2

Лавр 6714/1206	Симеонівський літопис 6713/1205
...Рюрик же слышавъ се вже оубѣнъ бы^х Романъ . иже бѣ и постригль... Рюрикъ же поѣха со Олговичи к Галичю... Галичане же бишасѡ с ними оу города... Совкупишасѡ Олговичи... и Половци придоша к ним мнози... и поидоша вѣпѡтѣ на Галичѣ... Слышав же Галичане . с Романовичема . аже идѣть рѡтъ на на силна ѡвсюду . и оубоѡшасѡ зѣло . и послѡшасѡ г ко- ролеви . помочи просѡ оу него . Слышав же король уже идѣ^х князи вси Русстиѣ на Галичѣ . а ѡселѣ идѣ^х Лахове . совокупѡса весь . поидѣ с ними черѣсь го- ры... Галичане же видѣвше короля идущѡ прочѣ . оубоѡшасѡ полковъ Рускы^х...	Того же лѣта ростирижесѡ Рюрикъ князь и слышавъ смѣрть Романову и со- вокупи собѣ Олговичи и Половци и по- идоша на Галичѣ... Слышавъ же ко- роль . аже идѣть князи Русскыѡ на Га- личѣ . и посла помочи вѣ Галичѣ Рома- новичема . Галичане же слышавше пол- кы сылны Русскыѡ и едучѣ не възмого- ша стати противу имѣ . занѣ же дѣтѣска бѡше у нихъ Романовичѡи ; и затворишѡ- сѡ по градомѣ . Они же пришедше ста- ша около Галича и бѣхутѣ изъ города крѣпко . и мнози обоихъ падаѡху уяз- вляеми . Видѣвше же бранѣ крѣпку у го- рода . и възвратишѡсѡ вѣспѣтъ . сѣль много пожегше .

References

Galyts'ko-Volyns'kyi litopys. Tekstologiiia (2020). [The Galician-Volhynian Chronicle. Textology]. Kyiv, Ukraine.

Kotlar, M. (1998). Galytsko-Volynska Rus [The Galician-Volhynian Rus]. Kyiv, Ukraine.

Nikolaev, S. (2023). Novyie dannyye po istoricheskoi fonetike vostochnoslavianskikh yazykov [New data on the historical phonetics of East Slavic languages]. *Slavianskoie i balkanskoie yazykoznanie – Slavic and Balkan linguistics*, 23, P. 179–247. Moscow, Russia.

Romanova, O. (1997). O khronologii Galitsko-Volynskoi letopisi 13 veka po Ipatevskomu spisku [On the chronology of the Galician-Volhynian chronicle of the 13th c. by Hypatian manuscript]. Novgorod, Russia.

Vilkul, T. (2017). Slidamy khronografichnykh dzherel Galytsko-Volynskoho litopysu [On the traces of chronographic sources of the Galician-Volhynian chronicle]. *Ukraina v Cetrnalno-Skhidnii Evropi – Ukraine in the Central-East Europe*, 17, P. 413–445.

Zalizniak, A. (2004). Drevnenovgorodkii dialekt [The Old Novgorodian dialect]. Moscow, Russia.

Вілкул Тетяна Леонідівна – доктор історичних наук, провідний науковий співробітник Інституту історії України НАНУ (Київ, Україна).

Vilkul Tetyana – doctor of historical sciences, leading researcher of the Institute of history of Ukraine of the National Academy of sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine).

Email: tvilkul@gmail.com

Дата подання: 28 жовтня 2024 р.

Дата затвердження до друку: 1 квітня 2025 р.

Цитування за ДСТУ 8302:2015

Вілкул, Т. Похід Рюрика на Галич 1206 р. *Сіверянський літопис*. 2025. № 2. С. 5–15. DOI: 10.58407/litopis.250201.

Цитування за стандартом APA

Vilkul, T. (2025). Pokhid Riuryka na Halych 1206 r. [Rurik’s campaign to Halych in 1206]. *Siverianskyi litopys – Siverian chronicle*, 2, P. 5–15. DOI: 10.58407/litopis.250201.